

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Christofer Linder

Tillräknelighet & Ansvarsförmåga

- En kritisk granskning av SOU 2012:17

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Uppsats på juristprogrammet
15 högskolepoäng

Handledare: Sverker Jönsson

Termin: VT 2015

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
FÖRKORTNINGAR	5
1 INLEDNING	6
1.1 Syfte	7
1.2 Frågeställning och avgränsning	7
1.3 Metod och material	8
1.4 Disposition	8
1.5 Forskningsläge	9
2 DEN HISTORISKA BAKGRUNDEN	10
2.1 Strafflagen	10
2.2 Brottsbalken	12
2.3 Delanalys	14
3 SOU 2012:17	16
3.1 Tillräknelighet	17
3.1.1 Brottsbegreppet	18
3.1.2 Tillräknelighetsbegreppets utformning	18
3.1.3 Påföljder	19
3.2 Särskilda skyddsåtgärder	20
3.2.1 Innebörden av särskilda skyddsåtgärder	21
3.2.2 Särskilda skyddsåtgärder – Användning och förfaringssätt	21
3.3 SOU 2012:17 och dess mottagande	23
3.4 Delanalys	25
4 PSYKISK SJUKDOM OCH BROTT	27
4.1 Delanalys	28
5 AVSLUTANDE DISKUSSION	29
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	32

Källor	32
Litteratur	32
Elektroniska källor	33
Remissvar	33

Summary

The starting point of this essay was to analyze and evaluate SOU 2012:17. Which is the latest addition to a long-running debate. SOU 2012:17 suggests that the clause of accountability should be re-introduced to Swedish law, this to more clearly decide who can be held accountable for their crimes and who cannot. Although, not all of the suggestions put forth in SOU 2012:17 are a step forward. Indeed some of them are presenting more of a risk that people with mental disorders will be stigmatized or receive special treatment compared to others. So the overarching goal of this essay is to show these flaws in SOU 2012:17.

Sweden is one of few comparable countries who does not have accountability or capacity for liability in its legislation. The main reason for this is a historical one, Swedish legislation used to include accountability, meaning that one would have to be able to held accountable in order to be sentenced to prison. However this was removed at the introduction of the penal system in 1965. You could no longer be set free because of unaccountability, instead a prohibition against sentencing gravely mentally disordered people to serve a prison sentence was introduced.

This manner of treating mentally disordered offenders was heavily criticized. It was not considered to align well with the principle of guilt that for example someone suffering an uncontrollable psychosis could be held accountable for his or her actions. Which is why at the end of the 1900's many attempts have been made to re-introduce accountability into the Swedish legislation.

SOU 2012:17 is, as has been mentioned earlier, the latest in these attempts to re-introduce accountability. In SOU 2012:17 it is suggested that someone who suffers from one of four different “base-conditions”, for example serious mental disorders, under some circumstances should be considered

unaccountable for their actions in the eyes of the law. Though in order to protect society at large, individuals like this are to be looked after and removed from society in what is called “special precautionary measures”.

This essay comes to the conclusion that it would be a good idea to re-introduce accountability or capacity for liability into the Swedish legislation, however it also finds that the criticism directed at SOU 2012:17 are quite valid. Because “special precautionary measures” will only ever be applied to someone with a mental disorder, this sets them apart from society and suggests that they are more dangerous than someone who is not mentally ill. Which, as is proven in this essay, is simply not the case, someone who is mentally ill is in no way more dangerous than other groups of people in society. This could lead to certain biases already against the mentally ill being engrained in society. Because of this SOU 2012:17 is not a good solution

Sammanfattning

Denna uppsats har haft som utgångspunkt att granska och utvärdera SOU 2012:17. SOU 2012:17 är det senaste inlägget i en debatt som pågått väldigt länge. SOU 2012:17 föreslår att det ska återinföras ett tillräknelighetsbegrepp i Sverige för att avgöra vem som ska ses som ansvarig för sina handlingar. Dock är det inte alla förslag i SOU 2012:17 som är ett steg framåt. Vissa av förslagen riskerar leda till en särbehandling och stigmatisering av personer som lider av psykisk sjukdom. Syftet med denna uppsats är att påvisa dessa brister i SOU 2012:17.

Sverige är ett av få jämförbara länder som saknar tillräknelighet i sin lagstiftning. Anledningen till detta står att finna i historien. Sverige hade under den tidigare strafflagen en lagreglering som byggde på att det krävdes tillräknelighet för att kunna bli dömd för ett brott. Dock togs denna möjlighet bort vid införandet av brottsbalken 1965. Det gick inte längre att bli frikänd på grund av otillräknelighet, istället instiftades ett förbud mot att döma den som var allvarligt psykiskt sjuk till fängelse.

Detta sätt att behandla psykiskt störda lagöverträdare kritiserades. Det ansågs stämma dåligt överens med skuldprincipen att fälla någon till ansvar för en gärning som någon på grund av exempelvis en psykos inte kunde kontrollera. Därför gjordes det sedan slutet av 1900-talet gjorts flera försök att återinföra ett tillräknelighetsbegrepp.

SOU 2012:17 är som nämnts det senaste försöket att återinföra tillräknelighet i den svenska lagstiftningen. I SOU 2012:17 föreslås att den som lider utav ett av fyra grundtillstånd, exempelvis allvarlig psykisk störning, under vissa omständigheter ska kunna bli bedömd som otillräknelig och friad från ansvar. För att skydda samhället föreslås det också att den som blir bedömd som otillräknelig ska kunna bli

omhändertagen i syfte att skydda samhället i vad som kallas för särskilda skyddsåtgärder.

Uppsatsen kommer fram till att det skulle vara bra att återinföra ett tillräknelighetsbegrepp i svensk lagstiftning. Kritik har dock riktats mot delar. Och uppsatsen anser att det finns fog för denna kritik. Eftersom särskilda skyddsåtgärder bara kan drabba personer med psykisk sjukdom pekar detta ut denna grupp som farlig. Den granskning som uppsatsen har gjort visar att så inte är fallet, psykiskt sjuk är inte farligare än andra grupper av människor. Detta leder till att psykiskt sjuka pekas ut som farliga, och fördomar i samhället mot denna grupp riskerar att befastas. Av denna anledning är SOU 2012:17 inte en bra lösning.

Förkortningar

Dnr	Diarienummer
JO	Justitieombudsman
PLU	Psykiatrilagsutredningen
Prop.	Proposition
SOU	Statens offentliga utredningar

1 Inledning

Sverige är idag ett av få jämförbara länder som inte använder sig av ett tillräknelighetsbegrepp för att avgöra hur ansvarsförmågan för psykiskt störda lagöverträdare ska se ut.¹ Debatten kring ansvarsförmågan och psykiskt störda lagöverträdare har beskrivits som en av de svåraste och mest långdragna inom straffrätten.² Psykiatrilagsutredningens³ lagförslag SOU 2012:17 är det senaste försöket att återinföra ett tillräknelighetsbegrepp i Sverige. För att förstå varför den här frågan har behandlats flertalet gånger är det viktigt att uppmärksamma den historiska utvecklingen av den svenska straffrätten. Sverige hade tidigare ett tillräknelighetsbegrepp som dock kom att kritiserats och slutligen togs bort när brottsbalken (1962:700) infördes. Istället för att frikänna på grund av bristande ansvarsförmåga gör svensk lagstiftning en särbehandling vid valet av påföljd.⁴

Avsaknaden av ett tillräknelighetsbegrepp har dock kritiserats, då en person enligt gällande rätt kan dömas till ansvar för en handling som denne, på grund av sitt psykiska tillstånd, inte har haft möjlighet att kontrollera. Detta anses stämma dåligt överens med skuldprincipen.⁵ För att avgöra vem som ska anses besitta ansvarsförmåga föreslås i SOU 2012:17 att ett tillräknelighetsbegrepp ska återinföras.

Jag anser dock att SOU 2012:17 innehåller en rad problematiska förändringar. Kritik har riktats mot SOU 2012:17, kritik som bygger på att PLU:s förslag riskerar att skapa en diskriminerande lagstiftning och en lagstiftning som dessutom förstärker fördomar om psykisk sjukdom.⁶ Det finns enligt min mening fog för denna kritik. För att underbygga denna

---

¹ Jareborg & Zila 2014, s.18.

² SOU 2012:17 s. 521.

³ Benämns i uppsatsen som ”PLU”.

⁴ SOU 2012:17 s. 505.

⁵ SOU 2012:17 s. 539.

⁶ Remiss: Lunds universitet Dnr LUR 2012/47, s. 13.

ståndpunkt avser jag att granska och utvärdera både SOU 2012:17, PLU:s utgångspunkter samt kritiken som förts fram mot SOU 2012:17.

1.1 Syfte

Uppsatsens syfte är att påvisa att PLU i SOU 2012:17 presenterar ett lagförslag som kan få allvarliga konsekvenser för personer med psykisk sjukdom, förslaget riskerar att leda till ökad diskriminering och stigmatisering. För att förstå behovet och bakgrunden till SOU 2012:17 måste även den historiska utvecklingen belysas.

1.2 Frågeställning och avgränsning

Utifrån uppsatsens syfte har jag formulerat följande frågeställningar:

Varför saknar Sverige ett tillräknelighetsbegrepp? Varför övergavs systemet med tillräknelighet vid införandet av brottsbalken?

Vilka förslag läggs fram i SOU 2012:17? Vad är konsekvenserna av PLU:s förslag? Finns det fog för kritiken från remissinstanserna?

Av utrymmes- och tidsskäl måste jag avgränsa uppsatsens område. För att belysa den historiska bakgrunden till debatten om tillräknelighet väljer jag att beskriva utvecklingen från strafflagen och framåt. Jag kommer utifrån uppsatsen frågeställning inte närmare beskriva hur påföljdsbestämningen för psykiskt störda lagöverträdare ser ut i gällande rätt.

Fokus för uppsatsen är SOU 2012:17, därför kommer tidigare utredningar på samma område inte behandlas i någon större utsträckning. Det kommer inte vara möjligt att behandla samtliga delar av SOU 2012:17, jag kommer istället i huvudsak redogöra för införandet av ett tillräknelighetsbegrepp samt dess konsekvenser, framförallt särskilda skyddsåtgärder. Då det inte är möjligt att redogöra och granska all kritik som framkommit mot SOU

2012:17 väljer jag att fokusera på den kritik som förts fram mot förslaget på tillräknelighet och särskilda skyddsåtgärder. Av utrymmesskäl kommer det inte vara möjligt att göra komparativa jämförelser med utländsk rätt.

1.3 Metod och material

För att besvara uppsatsens frågeställning använder jag mig av följande metod. För att beskriva den historiska bakgrunden, samt varför det finns ett behov av ny reglering kring psykiskt störda lagöverträdare, kommer jag att använda ett utvecklingsperspektiv. Jag kommer sedan att redogöra och kritiskt granska utvalda delar av SOU 2012:17, PLU:s utgångspunkter samt förslagets mottagande. Eftersom uppsatsens syfte är att påvisa brister i SOU 2012:17 kan ett kritiskt perspektiv med fördel användas, då detta angreppssätt kan bidra till att utmana gällande föreställningar, samt erbjuda alternativa tolkningar.⁷

Utifrån uppsatsens syfte kommer SOU 2012:17 av naturliga skäl spela en central roll i framställningen. För att granska SOU 2012:17 kommer både svar från remissinstanser och juridisk doktrin att användas. Men även annat icke-rättsligt material kommer att användas i den kritiska granskningen, såsom forskning och doktrin från kriminologi, psykologi och psykiatri. För att presentera den historiska bakgrunden har jag använt mig av doktrin från både juridiskt, historiskt och psykiatriskt håll, samt förarbeten.

1.4 Disposition

Uppsatsen kommer vara disponerad på följande sätt. I avsnitt två kommer den historiska utvecklingen från strafflagen till brottsbalken att presenteras. Avsnittet avslutas med en sammanfattande delanalys. Avsnitt tre kommer behandla delar av SOU 2012:17. Redogörelsen kommer avslutas med att mottagande av SOU 2012:17 presenteras. I avsnitt fyra kommer viss kritik som framkommit mot SOU 2012:17 att närmare granskas och diskuteras, för

---

⁷ Alvesson & Deetz 2000, s. 20.

att bedöma huruvida kritiken är befogad. Detta genom att presentera relevant forskning på området. Uppsatsen avslutas med en sammanfattande diskussion.

1.5 Forskningsläge

Eftersom Sverige valt en ovanlig väg i förhållande till de flesta andra länder när det kommer till tillräknelighet och ansvarsförmåga är detta område tämligen omskrivet. Frågan har behandlats inom en rad olika discipliner, såsom juridik, psykiatri, filosofi och historia. Vidare har de senaste årtiondenas strävan att återinföra ett tillräknelighetsbegrepp lett till att frågan om ansvarsförmåga och tillräknelighet diskuterats både i den juridiska doktrinen och i flertalet utredningar. När de olika utredningarna sedan ska granskas och utvärderas har detta lett till att frågor om tillräknelighet och ansvarsförmåga har behandlats ytterligare. Eftersom SOU 2012:17 är ett förhållandevis nytt lagförslag, som det av naturliga skäl inte skrivits lika mycket om, är förhoppningen att jag genom denna uppsats ska kunna bidra till förståelsen av området.

2 Den historiska bakgrunden

Behandlingen av psykiskt störda lagöverträdare har förändrats flera gånger under historien. När brottsbalken infördes 1965 frångick lagstiftaren de tankegångar som hade gällt under den tidigare strafflagen, den som var otillräknelig skulle inte längre vara fri från ansvar.⁸ I SOU 2012:17 föreslås nu att ett tillräknelighetsbegrepp återigen ska införas.

2.1 Strafflagen

Den svenska strafflagen från 1864 var påverkad av den klassiska straffrättslärans tankar om ansvar och tillräknelighet. Tankar som innebar att endast den som hade utfört en kontrollerad straffbelagd handling skulle kunna straffas för handlingen. Den person som saknade förmåga att kontrollera sina handlingar skulle inte kunna bli straffad. Utifrån den klassiska straffrättsläran skulle därför inte barn och sinnessjuka kunna straffas.⁹ Detta kunde ses som ett utflöde av skuldprincipen; att bara straffa den som hade skuld i sin handling.¹⁰

Strafflagen gjorde skillnad på de individer som kunde hållas ansvariga för sina handlingar och de individer som inte kunde hållas ansvariga för sina handlingar. Den som var otillräknelig skulle förklaras fri från straff men kunde istället bli intagen på hospital, en form av sinnessjukhus, för vård.¹¹ För att avgöra vem som skulle ses som otillräknelig infördes olika kriterier i strafflagen. Kriterierna för otillräknelighet var formulerade så, att det krävdes att den psykiskt sjuke saknade ”förståndets bruk”.¹² Dessa kriterier verkade fokusera på att den sjuke skulle förstått innebörden av sina handlingar samt att dennes handlingar stridit mot lagen. Valet av formulering kritiserades från psykiatrins håll eftersom det rimmade illa med

---

⁸ Svennerlind i *Tillräknelighet* 2009, s. 81; SOU 2012:17 s. 505.

⁹ Qvarsell 1993, s.85.

¹⁰ SOU 2012:17 s. 522f.

¹¹ Garpenhag 2012, s. 26.

¹² Qvarsell 1993, s. 103.

den psykiatriska forskningen, det ansågs finnas andra typer av psykiska sjukdomar som inte träffade förnuftet utan snarare vilje- och känslolivet.¹³ De juridiska kriterierna för att avgöra vem som var tillräknelig var i otakt med den gällande synen på psykisk sjukdom redan vid införandet av strafflagen.¹⁴

Det var inte bara diskrepansen mellan den juridiska synen och den psykiatriska synen på sinnessjukdom som ledde till kritik mot strafflagen. Den positiva skolan började allt mer att utmana de föreställningar som den klassiska straffrättsläran vilade på. Den nya vetenskapen påverkade även straffrätten, bland annat växte kritiken mot tillräknelighetsbegreppet, som den svenska strafflagen vilade på. Den positiva skolan förkastade den klassiska straffrätts skolans syn på den fria viljan. Eftersom det inte fanns någon fri vilja kunde ingen ses som otillräknelig.¹⁵

Olof Kinberg som verkade som professor i rättspsykiatri under 1900-talets början var den i Sverige som kanske starkast tog till sig den positiva skolans tankar om straff.¹⁶ Kinberg var starkt kritiskt till begreppet otillräknelighet.¹⁷ Kinberg ansåg inte att personer som begått brott under inflytande av psykiska sjukdomar skulle särbehandlas, dessa personer skulle vara precis lika ansvariga för sina handlingar som övriga befolkningen. Istället skulle skillnaden mellan de som led av en psykisk sjukdom och de som inte gjorde det göras i behandlingen av brottslingarna.¹⁸

Det svenska lagstiftningsarbetet började under tidigt 1900-tal att allt mer vända sig mot den klassiska straffrättslärans tankar, att bara den som var tillräknelig kunde straffas samt att straffet skulle fungera som en rättvis vedergällning. Johan Thyré, straffrättsprofessor i Lund, byggde sina lagförslag på att straffet skulle skydda samhället från samhällsfarliga

---

¹³ Svennerlind i *Tillräknelighet* 2009, s. 69.

¹⁴ Qvarsell 1993, s. 103f, 126.

¹⁵ Qvarsell 1993, s. 165; Lidberg i *Svensk rättspsykiatri* 2004, s.21.

¹⁶ Lidberg i *Svensk rättspsykiatri* 2004, s. 22.

¹⁷ Svennerlind i *Tillräknelighet* 2009, s. 70.

¹⁸ Qvarsell 1993, s. 181, 226.

individer, istället för att fungera som samhällets hämnd. I sitt arbete lade Thyréén mycket fokus på hanteringen av brottslingar med psykiska sjukdomar. Han menade att det inte fanns något direkt samband mellan psykiskt sjuka och samhällsfarlighet, men ansåg ändå att det inte var ovanligt att just den här gruppen av personer valde att begå brott.¹⁹ De förslag som Thyréén lade fram resulterade aldrig i någon ny strafflag. Dock bidrog han till införandet av de förvarings- och interneringslagar som kom 1927.²⁰

Syftet med förvaringslagen var att skydda samhället från personer med olika psykiska sjukdomar som ansågs farliga för samhället. Förvaringslagen innebar att den som dömdes till minst två års straffarbete för ett brott samt ansågs vara förminskat tillräknelig, det vill säga inte otillräknelig men inte heller tillräknelig, skulle kunna förvaras på en särskild anstalt för att vårdas. Det som var avgörande för bedömningen var graden av samhällsfarlighet samt den enskildes sinnestillstånd. Förvaringen skulle vara tidsbestämd.²¹

2.2 Brottsbalken

Strävan att reformera den svenska strafflagen fortsatte under 1930-talet. Den drivande gestalten för detta arbete var Karl Schlyter. Schlyter ansåg att straffet skulle vara till för att skydda samhället, inte för att fungera som en vedergällning som upprätthöll en balans i samhället.²² Schlyters arbete ledde inledningsvis till att de kritiserade tillräknelighetskriterierna ändrades.²³

Det var först 1956 som ett förslag på en ny strafflag kunde läggas fram. Den av Schlyter ledda strafflagberedningens förslag kallades för skyddslag. Tanken bakom förslaget var att skyddet för samhället skulle vara i fokus, inte straffet. Den brottsling som hade begått sin gärning under inflytande av

---

¹⁹ Qvarsell 1993, s. 211ff.

²⁰ Qvarsell 1993, s. 214.

²¹ Qvarsell 1993, s. 219.

²² Qvarsell 1993, s. 309.

²³ Qvarsell 1993, s. 326.

en psykisk sjukdom skulle kunna dömas till vård, om det fanns ett sådant behov. Det skulle inte längre vara fråga om otilräknelighet och straffrihetsförklaringar. Dock stötte tonvikten på samhällsskydd och vård på motstånd och det framlagda förslaget fick genomgå vissa förändringar, det som först benämndes som en skyddslag blev till sist en brottsbalk.²⁴

I förarbetena till brottsbalken diskuterade departementschefen att det gamla systemet med att dela upp brottslingar i tillräkneliga och otilräkneliga inte var nödvändigt längre. Det gamla systemet var utformat i en tid där straffet var i fokus. Departementschefen menade vidare att eftersom utvecklingen av påföljdsformer, skyddstillsyn med mera, hade gått framåt fanns det inte längre ett behov av att hålla kvar den gamla uppdelningen. De nya formerna av påföljder tog i mycket större utsträckning hänsyn till exempelvis vårdbehov. Därför fanns det inte längre någon mening med att frikänna vissa brottslingar på grund av otilräknelighet.²⁵ De invändningar som fördes fram, om det olämpliga i att använda vanliga brottspåföljder på personer som på grund av sitt psykiska tillstånd inte var medvetna om vad de gjorde, påverkade inte utformningen av lagen. Sådana invändningar ansågs inte vara några större problem utan det viktiga var att brottslingen fick den reaktion på sin handling som var bäst lämpad i förhållande till den brottsliga gärningen.²⁶

I och med införandet av brottsbalken slopades möjligheten att straffrihetsförklara någon på grund av otilräknelighet i Sverige. De psykiskt störda lagöverträdarna skulle därmed anses vara lika ansvariga för sina handlingar som övriga lagöverträdare. Dock fanns det kvar en viss särbehandling för psykiskt störda lagöverträdare, denna särbehandling skedde vid bestämmandet av påföljd. Exempelvis skulle inte en brottsling som var svårt psykiskt sjuk kunna dömas till fängelse, det ställdes upp ett förbud mot fängelse. Detta sätt att se på ansvarsförmågan hos psykiskt

---

²⁴ Qvarsell 1993, s.330.

²⁵ Prop. 1962:10 del C s. 104-105.

²⁶ Prop. 1962:10 del C s. 107.

störda lagöverträdare gjorde att Sverige skiljde sig från många andra länder.²⁷

Införandet av brottsbalken innebar dock inte slutet på debatten om tillräknelighet. Efter hand växte kritiken mot den svenska hanteringen av psykiskt störda lagöverträdare. Exempelvis menade Sten Levander att det var problematiskt att utsätta en person som inte har skuld i sin gärning för det moraliska och sociala klander som följer av att bli dömd till straff.²⁸ Den positiva skolan började efter hand utmanas av den nyklassiska, där tankar om skuld och klander återigen blev aktuella.²⁹ Utifrån att nya tankar utmanade utformningen av brottsbalken gjordes det flera försök att återinföra ett tillräknelighetsbegrepp. Bland annat lades förslag på återinförande av ett tillräknelighetsbegrepp fram i både SOU 1996:185 och SOU 2002:3. Dock ledde ingen av de framlagda utredningarna fram till ett återinförande av ett tillräknelighetsbegrepp.³⁰

2.3 Delanalys

Förklaringen till varför Sverige står utan ett tillräknelighetsbegrepp går att finna i utvecklingen av den svenska straffrätten. Synen på tillräknelighet och ansvarsförmåga har skiftat under de senaste seklerna. Sverige hade under strafflagen från 1864 ett tillräknelighetsbegrepp som innebar att den som bedömdes som otillräknelig inte skulle hållas ansvarig för sina handlingar. Istället skulle personen tas om hand utanför straffsystemet. Detta var tankar som byggde på den klassiska straffrättsläran. Dock förändras detta när den positiva skolan växte sig starkare, då istället andra tankar blev tongivande. Personer som Kinberg, Schlyter och Thyrén påverkades alla av tankar om vård och samhällsskydd och bidrog sedan till att påverka det svenska systemet. Anledningen till att sedan brottsbalken utformades såsom den gjorde var att tankar om skuld och ansvarsförmåga fick stå tillbaka när

---

²⁷ Lidberg i *Svensk rättspsykiatri* 2004, s.26.

²⁸ Levander i *Svensk rättspsykiatri* 2004, s. 554-555.

²⁹ Lernestedt i *Festskrift till Josef Zila* 2012 s. 119.

³⁰ Lernestedt i *Festskrift till Josef Zila* 2012 s. 120-121.

tankar om vård och samhällsskydd blev mer dominerande. Detta gör att den svenska lagstiftningen är formulerad på så sätt att psykiskt störda lagöverträdare i juridisk mening är lika ansvariga för sina handlingar som andra. Sedan ska personen som huvudregel istället särbehandlas vid valet av påföljd, exempelvis dömas till vård. Detta sätt att hantera psykiskt störda lagöverträdare finns fortfarande kvar i den svenska brottsbalken.

Det kan vid ett första ögonkast tyckas att förändringen inte är så stor, antingen så bedöms personen som otillräknelig och tas om hand i någon form av tvångsvård eller så döms personen för sin gärning till rättspsykiatrisk vård. Men skillnaden ligger, precis som kritikerna av nuvarande reglering tagit upp, i att det är problematiskt att döma någon till straff för en handling som denne inte haft kontroll över. Precis som Levander påpekar följer det både socialt och moraliskt klander i att bli dömd för ett brott.³¹ Frågan som bör ställas är då om det är mindre moraliskt klandervärdt att under ett epilepsianfall skada en annan människa än att göra det under inflytande av exempelvis en psykos som ger en förvrängd verklighetsuppfattning. Att hålla någon ansvarig i de här två fallen är problematiska utifrån skuldprincipen, att endast den som har skuld i sin handling kan straffas för den. Mot denna bakgrund syns behovet av SOU 2012:17.

När jag nu återgivit den historiska bakgrunden är det därför naturligt att i nästa avsnitt granska och utvärdera det senaste inlägget i denna långa debatt, nämligen SOU 2012:17.

---

³¹ Levander i *Svensk rättspsykiatri* 2004, s. 554f.

3 SOU 2012:17

Eftersom tidigare utredningar inte lett fram till någon ny lagstiftning rörande tillräknelighet, tillsatte regeringen en ny utredning, vars arbete skulle bygga vidare på SOU 2002:3. Detta resulterade i SOU 2012:17. PLU hade även till syfte att göra en revidering av lagarna som berör lag om psykiatrisk tvångsvård (1991:1128), men detta arbete ligger till stora delar utanför denna uppsats.³²

Syftet med SOU 2012:17 var återigen att försöka ta sig an den fråga som stötts och blötts i flertalet utredningar, hur ska ansvarsförmågan och hanteringen av psykiskt störda lagöverträdare se ut? För att kunna reformera och bemöta kritiken av den svenska lagstiftningen ansåg PLU att det var viktigt att uppmärksamma att psykiskt störda lagöverträdare väckte frågor inom olika område, såsom vårdfrågor, straffrättsliga frågor och skyddsfrågor.³³

PLU diskuterade att det utifrån straffrättsliga principer var problematiskt att döma en person till ansvar för handlingar som begåtts under exempelvis en allvarlig psykos. Skuldprincipen talade för att en sådan person inte skulle kunna dömas till ansvar eftersom personen inte kunde anses vara ansvarig för sina handlingar. Vidare poängterade PLU att Sverige var det enda jämförbara land som inte hade något krav på tillräknelighet för att bedöma ansvarsförmågan.³⁴

PLU tog också upp behovet att skilja mellan vård för den psykiskt störde lagöverträdaren och skydd för samhället. När det gällde vårdfrågorna var det enligt PLU viktigt att förändra den svenska lagstiftningen för att komma ifrån vad PLU kallade för en maskerad förvaring. Där personer inom den rättspsykiatriska vården, som i psykiatrisk mening var färdigbehandlad men

---

³² SOU 2012:17 s. 225.

³³ SOU 2012:17 s. 509-510.

³⁴ SOU 2012:17 s. 511-513, 522-525.

ändå inte skrevs ut på grund av att de ansågs vara farliga för samhället. Detta system var enligt PLU otillfredsställande då behandlingen sammanblandades med tankar om skydd.³⁵ PLU ville skapa möjligheter att beakta samhällsskyddet fristående från vårdbehovet vilket inte fanns enligt gällande rätt. För att domstolen skulle kunna beakta samhällsskyddet enligt gällande rätt krävdes att den dömde var dömd till rättspsykiatrisk vård med särskild utskrivningsprövning. Vid rättspsykiatrisk vård utan särskild utskrivningsprövning var det vårdbehovet som bestämde vårdens längd.³⁶

Med utgångspunkt i de här frågorna och problemen försökte PLU lägga fram ett förslag som skulle kunna förbättra det svenska systemet. PLU var tydlig med att behandlingen av psykiskt störda lagöverträdare är ett av de svåraste och mest kontroversiella områdena inom det straffrättsliga området.³⁷

3.1 Tillräknelighet

I SOU 2012:17 presenterades ett förslag som innebar att ett krav på tillräknelighet skulle återinföras i Sverige. Utredarna menade att ett sådant system skulle kunna lösa flera av de problem som identifierades. Förslaget byggde på att flytta tillbaka fokus till bedömningen av ansvarsförmågan istället för att bedömningen skulle handla om vilken påföljd en psykiskt störd lagöverträdare skulle få.³⁸ Bedömningen av ansvarsförmågan i Sverige skulle med ett tillräknelighetsbegrepp stämma bättre överens med skuldprincipen.³⁹

---

³⁵ SOU 2012:17 s. 510-511.

³⁶ SOU 2012:17 s. 513-514.

³⁷ SOU 2012:17 s. 521.

³⁸ SOU 2012:17 s. 519, 538-541.

³⁹ SOU 2012:17 s. 539.

3.1.1 Brottsbegreppet

Förslaget i SOU 2012:17 byggde på att tillräknelighet skulle införas i det så kallade brottsbegreppet.⁴⁰ Det gällande brottsbegreppet bygger på att det krävs vissa förutsättningar för att en handling ska utgöra ett brott. Dels ska det vara frågan om en otillåten gärning som har begåtts, i detta begrepp ingår att rekvisiten i en straffbestämmelse är uppfyllda, samt att den tilltalade hade kontroll över händelseförloppet. Det ska heller inte funnits några rättfärdigande omständigheter för handlingen. Vidare krävs det att rekvisiten för personligt ansvar ska vara uppfyllda. I personligt ansvar ingår att gärningen ska begåtts antingen med uppsåt eller av oaktsamhet. Det ska inte ha funnits några ursäktande omständigheter.⁴¹ Enligt SOU 2012:17 skulle bedömningen av tillräknelighet prövas som en självständig del av det personliga ansvaret, innan frågan om uppsåt/oaktsamhet prövades.⁴²

3.1.2 Tillräknelighetsbegreppets utformning

Enligt PLU:s förslag krävdes tre saker för att en tilltalad skulle ses som otillräknelig. Den första delen var det så kallade grundtillståndet. För att en individ skulle räknas som otillräknelig krävdes det att individen tillhörde ett av fyra grundtillstånd. Dessa fyra grundtillstånd skulle på ett eller annat sätt påverka den tilltalades verklighetsuppfattning, kontrollförmåga eller ge den tilltalade hallucinationer och/eller vanföreställningar. Det första grundtillståndet var om personen led av en allvarlig psykisk störning. Begreppet allvarlig psykisk störning skulle ha kvar samma innebörd som det haft tidigare.⁴³ De andra grundtillstånden som skulle bli aktuella var svår utvecklingsstörning och allvarligt demenstillstånd samt tillfällig sinnesförvirring.⁴⁴

---

⁴⁰ SOU 2012:17 s. 556-562.

⁴¹ Asp, Ulväng & Jareborg 2013, s. 66.

⁴² SOU 2012:17 s. 556-562.

⁴³ SOU 2012:17 s. 544.

⁴⁴ SOU 2012:17 s. 544-550.

Den andra delen kräver att den tilltalades grundtillstånd orsakat vissa effekter hos den tilltalade för att denne skulle kunna ses som otillräknelig. Två typer av effekter skulle vara aktuella. Den tilltalade skulle enligt förslaget saknat förmågan att förstå innebörden av sin gärning i den situation som den tilltalade befann sig i. Eller om den tilltalade visserligen förstod innebörden av sin handling men sedan saknade förmågan att anpassa sitt handlande därefter.⁴⁵

Slutligen fick den tilltalades grundtillstånd inte vara orsakat av den tilltalade själv. Exempel på detta kunde vara att den tilltalade hade berusat sig själv eller att den tilltalade medvetet hade satt sin medicinering ur spel.⁴⁶ PLU föreslog att dessa moment skulle bedömas i en rättspsykiatrisk undersökning.⁴⁷

3.1.3 Påföljder

Förslagen i SOU 2012:17 påverkade även domstolsprocessen. Domstolen skulle i vanlig ordning fastslå huruvida den tilltalade hade begått en otillåten gärning, utifrån det gällande brottsbegreppet. Därefter skulle domstolen bedöma om den tilltalade varit otillräknelig. Bedömde domstolen att den tilltalade hade varit otillräknelig, det vill säga saknat ansvarsförmåga, skulle åtalet ogillas och den tilltalade frikännas. Dock skulle domstolen genom en fastställelse fastställa att den tilltalade begått en otillåten gärning, som sedan skulle kunna ligga till grund för andra åtgärder.⁴⁸ I PLU:s förslag ingick också att det skulle det föras in uppgifter i belastningsregistret om att den tilltalade begått en otillåten gärning men friats på grund av otillräknelighet.⁴⁹

---

⁴⁵ SOU 2012:17 s. 542-545.

⁴⁶ SOU 2012:17 s. 552-555

⁴⁷ SOU 2012:17 s. 713-714.

⁴⁸ SOU 2012:17 s. 706-707.

⁴⁹ SOU 2012:17 s. 735-737.

PLU ville också förändra påföljderna för den tilltalad som var psykiskt sjuk men ändå bedömts som tillräknelig. Påföljden rättspsykiatrisk vård skulle försvinna och den tilltalade skulle istället dömas enligt de vanliga påföljdsreglerna, exempelvis fängelse och skyddstillsyn.⁵⁰ Men behovet av vård för den dömda skulle ändå vara vägledande. Tanken var att exempelvis den personen som behövde psykiatrisk tvångsvård och som dömdes till fängelse skulle kunna verkställa straffet inom den sluta tvångsvården istället.⁵¹

3.2 Särskilda skyddsåtgärder

Om förslagen i SOU 2012:17 infördes skulle detta leda till att en grupp av psykiskt sjuka, de som ansågs som otillräkneliga, inte skulle kunna dömas till något straffrättsligt ansvar. Detta innebar enligt PLU att det uppstod ett behov av att kunna tillgripa andra åtgärder för att hindra denna grupp från att begå nya allvarliga brott. Dessa åtgärder valde PLU att benämna särskilda skyddsåtgärder. Förslag på snarlika åtgärder hade lagts fram även i den föregående SOU 2002:3.⁵²

PLU menade att tanken med de särskilda skyddsåtgärderna var att behovet av samhällsskydd skulle kunna bli bedömt självständigt ifrån andra frågor, såsom vård och straff. Enligt det gällande systemet var det bara möjligt att beakta risken för återfall i allvarlig brottslighet om den sjuka dels hade ett kvarstående vårdbehov och dels om denne var föremål för rättspsykiatrisk vård med särskild utskrivningsprövning.⁵³ PLU ansåg att det var viktigt att särskilja gärningsmannens behov av vård från frågan om det fanns risk att gärningsmannen skulle återfalla i allvarlig brottslighet.⁵⁴ En tydligare uppdelning hade kunnat lösa några av de problemen som PLU uppmärksammade, bland annat problemet med den förtäckta förvarningen. Tanken med särskilda skyddsåtgärder var att dessa skulle ligga utanför det

---

⁵⁰ SOU 2012:17 s. 574-575.

⁵¹ SOU 2012:17 s. 583-585.

⁵² SOU 2012:17 s. 599.

⁵³ SOU 2012:17 s. 599-600.

⁵⁴ SOU 2012:17 s. 611.

straffrättsliga systemet, detta för att tydliggöra att det inte rörde sig om ett straff, utan att det var frågan om att skydda samhället från allvarlig brottslighet.⁵⁵

3.2.1 Innebörden av särskilda skyddsåtgärder

Särskilda skyddsåtgärder kunde antingen genomföras i sluten form eller öppen form.⁵⁶ Den slutna formen skulle verkställas på så kallade skyddsenheter, där den placerade skulle ges vård och behandling för att förebygga återfall i brott.⁵⁷ I öppen form skulle de särskilda skyddsåtgärderna verkställas utanför skyddsenheterna. Den öppna formen kunde kombineras med villkor om hålla kontakt med en kontaktperson, att inte vistas i vissa miljöer eller att genomgå annan form av vård än psykisk tvångsvård.⁵⁸

Särskilda skyddsåtgärder fick endast pågå sex månader i taget. Efter sex månader skulle åtgärden underställas en allmän förvaltningsdomstol som skulle avgöra om åtgärden borde fortsätta. När det inte längre fanns förutsättningar för de särskilda skyddsåtgärderna skulle den allmänna förvaltningsdomstolen besluta att de ska upphöra.⁵⁹ Med andra ord kunde särskilda skyddsåtgärder i realiteten bli en tidsbestämd påföljd.

3.2.2 Särskilda skyddsåtgärder – Användning och förfaringssätt

Det fanns två situationer när särskilda skyddsåtgärder kunde bli aktuella. Dels kunde särskilda skyddsåtgärder tillgripas gentemot den gärningsman som på grund av något av grundtillstånden bedömts som otillräknelig, och därför inte har kunnat dömas till någon påföljd.⁶⁰ PLU var tydlig i sin

---

⁵⁵ SOU 2012:17 s. 623.

⁵⁶ SOU 2012:17 s. 649.

⁵⁷ SOU 2012:17 s. 650-651.

⁵⁸ SOU 2012:17 s. 655-658.

⁵⁹ SOU 2012:17 s. 646-649.

⁶⁰ SOU 2012:17 s. 612-615.

strävan att skilja de särskilda skyddsåtgärderna från andra åtgärder, detta innebar att den som bedömts som otillräknelig men som hade ett vårdbehov kunde bli föremål för sluten psykiatrisk tvångsvård. En person kunde inte vara föremål för både särskilda skyddsåtgärder och sluten psykiatrisk tvångsvård, fanns det ett vårdbehov skulle detta tillgodoses innan särskilda skyddsåtgärder tillgreps.⁶¹

Särskilda skyddsåtgärder kunde också användas på den gärningsman som trots att denne tillhörde något av grundtillstånden ändå bedömts som tillräknelig. Fanns det risk att personen skulle återfalla i allvarlig brottslighet vid frigivning från fängelse skulle särskilda skyddsåtgärder kunna tillgripas.⁶² Särskilda skyddsåtgärder skulle bara kunna tillämpas på personer som tillhörde någon av de två ovanstående kategorierna. PLU ville i sitt förslag inte att särskilda skyddsåtgärder skulle kunna användas på andra grupper. PLU uppmärksammade dock att det möjligtvis kunde finnas andra faktorer än psykisk sjukdom som kunde fungera som bättre riskfaktorer för allvarlig brottslighet. En eventuell utvidgning av personkretsen som kunde bli föremål för särskilda skyddsåtgärder skulle behöva utredas särskilt.⁶³

Utöver de här två situationerna ansåg PLU att det krävdes att gärningsmannens gärning hade riktat sig mot eller medfört fara för någon annans liv och hälsa. Det för att tydliggöra att särskilda skyddsåtgärder endast skulle vara aktuellt i väldigt allvarliga fall. Dessutom fick det inte vara föreskrivet ett lindrigare straff än sex månader för brottet, PLU valde att lägga sig betydligt lägre än föregående utredningar.⁶⁴ I SOU 2002:3 skulle det snarare röra sig om att brottet skulle ha ett straffvärde på minst 4 år.⁶⁵ Slutligen krävdes det att gärningsmannens psykiska tillstånd, tidigare begångna gärningar samt omständigheter i övrigt pekade på en påtaglig risk

---

⁶¹ SOU 2012:17 s. 624.

⁶² SOU 2012:17 s. 612-615.

⁶³ SOU 2012:17 s. 620.

⁶⁴ SOU 2012:17 s. 615-618.

⁶⁵ SOU 2002:3 s. 376f.

för att gärningsmannen kunde begå nya allvarliga gärningar.⁶⁶ Vilket skulle bedömas med hjälp av en rättspsykiatrisk undersökning.⁶⁷

Beslut om särskilda skyddsåtgärder skulle tas av en allmän förvaltningsdomstol. Detta för att tydligt skilja mellan det straffrättsliga och samhällsskyddet. Det skulle vara åklagaren som yrkade på sådana åtgärder. I båda de möjliga situationerna för särskilda skyddsåtgärder skulle den allmänna förvaltningsdomstolen i mångt och mycket utgå ifrån den tidigare domen från allmän domstol. I de fall där gärningsmannen bedömdes som otillräknelig skulle den allmänna domstolen slå fast att gärningsmannen begått en otillåten gärning. Sedan var det förvaltningsdomstolens uppgift att pröva frågan om personen utgör en risk för samhället. Det blev enligt PLU en tydlig uppdelning mellan straffrätten och samhällsskyddet. I den andra situationen skulle förvaltningsdomstolen pröva behovet av samhällsskydd för personen som frigavs från sitt fängelsestraff. För att detta skulle bli aktuellt krävdes det att den allmänna domstolen i sin dom hade uttalat sig om att det brottet som var föremål för prövning hade begåtts under inflytande av exempelvis en allvarlig psykisk störning, men att gärningsmannen ändå ansågs vara tillräknelig. Kriminalvården skulle vid frigivningen anmäla detta till åklagare som skulle yrka hos allmän förvaltningsdomstol att särskilda skyddsåtgärder ska användas för att förhindra att den nyss frigiven inte skulle begå nya brott.⁶⁸

3.3 SOU 2012:17 och dess mottagande

Mottagandet av förslagen i SOU 2012:17 var blandat. Flera remissinstanser ställde sig positiva till införandet av ett tillräknelighetsbegrepp för att avgöra hur gränsen för ansvarsförmåga skulle formuleras.⁶⁹ Att tillräknelighet skulle bli en del av brottsbegreppet, ansågs vara positivt.

---

⁶⁶ SOU 2012:17 s. 619f.

⁶⁷ SOU 2012:17 s. 716-718.

⁶⁸ SOU 2012:17 s. 632-646.

⁶⁹ JO: Remissvar Dnr R 41-2012, s. 7; Lunds universitet: Remissvar Dnr LUR 2012/47, s. 10.

Detta skulle leda till att den svenska lagstiftningen stämde bättre överens med skuldprincipen.⁷⁰ Lunds Universitet förde dock fram kritik kring utformningen av begreppet, istället för att beskriva vad som skulle ses som tillräknelighet valde PLU att beskriva vad som var otillräkneligt. Remissvaret menade att detta angreppssätt pekade ut gruppen psykiskt sjuka på ett diskriminerande och stigmatiserande sätt.⁷¹

Det fördes också fram kritik som menade att PLU:s förslag var motsägelsefullt. En gärning som begåtts av någon som var otillräknelig skulle inte anses vara ett brott, men ändå skulle gärningen kunna få väldigt allvarliga konsekvenser för den tilltalade. Konsekvenserna som skulle kunna bli aktuella var exempelvis de särskilda skyddsåtgärderna, samt att bli införd i belastningsregistret. Effekten av detta skulle bli att ett frikännande på grund av otillräknelighet inte skulle vara lika mycket värt som exempelvis ett frikännande på grund av bristande uppsåt.⁷²

Särskilda skyddsåtgärder kritiserades också eftersom åtgärderna bara kunde användas på någon som led av de fyra grundtillstånden, det vill säga psykisk sjukdom. Vilket ledde till en omotiverad särbehandling⁷³ Lernestedt diskuterade att det var troligt att ett förslag om särskilda skyddsåtgärder som omfattade alla individer som utgjorde en risk för samhället troligtvis hade stött på hårdare kritik än ett som bara gällde psykiskt störda lagöverträdare.⁷⁴

Remissinstanserna menade också att särskilda skyddsåtgärder ytterligare skulle spåda på de föreställningar som fanns angående personer med psykisk sjukdom, att dessa personer skulle vara farligare än andra grupper. Kritiken från både remissinstanserna byggde på att det saknades empiriskt

---

⁷⁰ Lunds universitet: Remissvar Dnr LUR 2012/47, s. 10; Göteborgs universitet: Remissvar Dnr S2012/2766/FS, s. 1.

⁷¹ Lunds universitet: Remissvar Dnr LUR 2012/47, s. 11.

⁷² Lunds universitet: Remissvar Dnr LUR 2012/47, s. 11-12; Göteborgs universitet: Remissvar Dnr S2012/2766/FS, s.10-11.

⁷³ Riksförbundet för social och mental hälsa: Remissvar, s. 18; Lernestedt i *Festskrift till Josef Zila* 2012 s. 133.

⁷⁴ Lernestedt i *Festskrift till Josef Zila* 2012 s. 133.

stöd för att personer med psykisk sjukdom skulle vara mer brottsbenägna än andra grupper. Samt att psykisk sjukdom skulle vara en faktor som hade stark koppling till risken för återfall i allvarlig brottslighet. Det fanns istället en lång rad andra faktorer som fungerade mycket bättre för att förutsäga vem som kommer att återfalla i brott.⁷⁵

3.4 Delanalys

PLU:s förslag på att återinföra ett tillräknelighetsbegrepp för att bedöma vem som ska anses ha ansvarsförmåga kan, precis som flera remissinstanser påpekar, lösa vissa problem i nuvarande lagstiftning. Det är som det nämnts tidigare, förknippat med mycket moraliskt och socialt klander att dömas för ett brott, därför är det positivt att fokus flyttas från frågan om påföljdsval tillbaka till frågan om ansvar ska utkrävas överhuvudtaget. Den nuvarande ordningen i Sverige är problematisk då det utkrävs ansvar av personer som inte har kunnat kontrollera sitt handlande, vilket stämmer dåligt överens med skuldprincipen. Det finns därför klara fördelar, intressanta förslag och goda ambitioner i SOU 2012:17.

Jag anser dock att alla förslagen i SOU 2012:17 inte verkar vara helt genomtänka, vissa av förslagen är rent av problematiska. Det tenderar, precis som remissinstanserna har uppmärksammat, vara stor skillnad på att bli friad från ansvar på grund av otillräknelighet och att bli friad från ansvar på grund av bristande uppsåt. Detta genom att den som bedöms som otillräknelig och inte fälls för ett visst brott ändå kan bli utsatt för en rad åtgärder som i realiteten fungerar som straff.

Exempelvis kommer det i belastningsregistret finnas uppgifter om att personen i fråga har begått en otillåten gärning. Detta i sig blir nästan ett straff eftersom det idag närmast är regel än undantag att en framtida arbetsgivare begär utdrag ur belastningsregistret. Den person som blir frikänd på grund av otillräknelighet kan också bli föremål för särskilda

---

⁷⁵ Lunds universitet: Remissvar Dnr LUR 2012/47, s.13; Göteborgs universitet: Remissvar Dnr S2012/2766/FS, s.11-14.

skyddsåtgärder. Alltså riskerar den som blivit frikänd på grund av otillräknelighet att bli särbehandlad jämfört med den person som blivit frikänd på grund av bristande uppsåt.

Som jag redogjort för har PLU:s förslag på särskilda skyddsåtgärder utsatts för mycket kritik. Vissa remissinstanser anser i sin kritik att PLU:s förslag pekar ut personer med psykisk sjukdom som farligare och mer benägna att begå brott än vad det finns stöd för. Enligt kritiken saknas det helt stöd för att göra en sammankoppling mellan psykisk sjukdom och brott.⁷⁶

Kritiken från remissinstanserna verkar bygga på att PLU sammanblandar tankar om skydd från brott med psykisk sjukdom. Särskilda skyddsåtgärder kan som redogjorts för bara användas på en person som begått ett brott under inflytande av något av de fyra grundtillstånden.⁷⁷ Med andra ord kan bara personer med psykisk sjukdom bli aktuella. Om kritiken från remissinstanserna skulle stämma är denna sammankoppling olycklig, och pekar snarast på att PLU bygger på felaktig föreställningar om psykisk sjukdom. Detta anser jag skulle vara väldigt allvarligt, då personer som lider av något av grundtillstånden skulle kunna bli omhändertagna, inte på grund att denna grupp skulle vara farligare än andra brottslingar utan på grund av deras psykiska sjukdomar. För att jag ska ha en bättre möjlighet att ta ställning till både SOU 2012:17 samt den kritik som redogjorts för kommer jag därför i nästa avsnitt att undersöka vad forskningen faktiskt säger om sambandet mellan psykisk sjukdom och risken för brott.

---

⁷⁶ Lunds universitet: Remissvar Dnr LUR 2012/47, s. 13; Göteborgs universitet: Remissvar Dnr S2012/2766/FS, s. 11-12.

⁷⁷ SOU 2012:17 s. 620f.

4 Psykisk sjukdom och brott

Förslagen i SOU 2012:17 förstärker enligt vissa remissinstanser fördomar om att psykiskt sjuka är en grupp som är särskilt farlig och en grupp som har högre risk att återfalla i brott än andra grupper.⁷⁸ Munthe menar att det finns en syn i samhället, att personer med psykiska sjukdomar skulle vara farliga än andra individer. Munthe anser vidare att argumentationen som förts fram i tidigare utredningar om tillräknelighet bygger på en felaktig föreställning om psykisk sjuka. Antagandet att personer med psykisk sjukdom skulle vara farligare än andra grupper i samhället, bygger enligt Munthe på fördomar och inte på forskning.⁷⁹ Dessa fördomar kan även skönjas i medierapporteringen och i studier har det förts fram farhågor om att den negativa bilden av psykisk sjukdom skulle kunna påverka morgondagens lagstiftning i en felaktig riktning.⁸⁰

Remissinstanser menar att det finns andra faktorer som är mycket bättre indikatorer på vem som kommer både begå brott och återfalla i brott.⁸¹ I SOU 2012:17 nämns visserligen att det finns andra faktorer som kan ha ett starkare samband med ökad brottslighet än psykisk sjukdom, exempelvis, kön och missbruk, men detta diskuteras inte närmare och påverkar inte utformningen av PLU:s förslag.⁸²

Kopplingen mellan psykisk sjukdom och våld är svag.⁸³ Enligt forskning på området finns det inget starkt samband mellan psykisk sjukdom och allvarlig brottslighet, snarare finns det andra riskfaktorer som har ett betydligt starkare samband. Bland riskfaktorer som har betydligt starkare koppling till brottslighet finns bland annat manligt kön, tidig debut i

---

⁷⁸ Lunds universitet: Remissvar Dnr LUR 2012/47, s.13; Göteborgs universitet: Remissvar Dnr S2012/2766/FS, s. 11f.

⁷⁹ Munthe i *Tillräknelighet* 2009, s. 262f.

⁸⁰ Rasmussen & Höijer 2005, s. 4.

⁸¹ Göteborgs universitet: Remissvar Dnr S2012/2766/FS, s.11; Lunds universitet: Remissvar Dnr LUR 2012/47, s. 13; SOU 2012:17 s. 1091.

⁸² SOU 2012:17 s. 601, 620.

⁸³ Rasmussen & Höijer 2005, s. 4.

brottslighet samt missbruksproblem.⁸⁴ Annan forskning pekar dock på att psykisk sjukdom i kombination med andra riskfaktorer, exempelvis missbruk, hemlöshet samt att själv ha blivit utsatt för brott kan öka risken för allvarliga brott. Dock låg risken att begå brott på samma nivå som för övriga befolkningen om övriga riskfaktorerna saknades.⁸⁵ När det gäller återfall i brott verkar risken för återfall vara betydligt större för dem som dömts till fängelse än de som har dömts till rättspsykiatrisk vård.⁸⁶ Forskningen på andra område är alltså i linje med den kritik som förs fram mot PLU:s sätt att se på psykisk sjukdom. Personer med psykisk sjukdom verkar inte vara mer benägna att begå brott eller att återfalla i brott än vad andra grupper i samhället är, snarare finns det riskfaktorer som är bättre indikatorer än psykisk sjukdom.

4.1 Delanalys

Sammanfattningsvis visar granskningen och utvärderingen att remissinstansernas kritik, av utgångspunkterna i SOU 2012:17 avseende särskilda skyddsåtgärder, är befogad. Det verkar inte finnas något samband som pekar på att personer med psykisk sjukdom skulle vara mer benägna att begå eller återfalla i allvarlig brottslighet, jämfört med andra grupper. Istället pekar undersökningar på att det finns andra riskfaktorer som har ett mycket starkare samband med allvarlig brottslighet, exempelvis missbruk och tidig debut i kriminalitet.⁸⁷

Eftersom det verkar saknas empiriskt stöd för att personer med psykiska sjukdomar är farligare än andra människor anser jag att argumentet, att samhällsskydd ska användas för att förhindra allvarlig brottslighet, blir en aning tomt. Särskilda skyddsåtgärder skulle alltså bara kunna användas mot en grupp som varken är särskilt stor eller riskerar att begå mer brott än andra grupper.

---

⁸⁴ Falk m.fl. 2012, s. 567.

⁸⁵ Swanson m.fl. 2002, s 1528-1529.

⁸⁶ Ring & Westfelt 2012, s. 34-35.

⁸⁷ Falk m.fl. 2012, s. 567.

5 Avslutande diskussion

Genom att återge den historiska utvecklingen som skett av behandlingen av psykiskt störda lagöverträdare har jag försökt ge svar på varför Sverige är i behov av en ny reglering på detta område. Som diskuteras i avsnitt 2.3 gick Sverige vid införandet av brottsbalken ifrån tanken om att tillräknelighet skulle vara en förutsättning för ansvarsförmåga. Anledningen till detta var att nya tankar påverkade lagstiftaren, tankar om behandling och samhällsskydd. Detta ledde till att den svenske lagstiftaren ansåg att både den som var frisk och den som var psykisk sjuk skulle vara ansvarig för sina handlingar. Med rätta utsattes detta sätt att se på ansvarsförmåga för kritik. Bland annat utifrån tankar om att detta synsätt stämmer dåligt överens med skuldprincipen, att den som inte hade skuld i sin handling inte skulle straffas för den. Personer som inte var ansvariga för sina handlingar utsattes precis som Levander säger för moraliskt och socialt klander som följer av att bli dömd som brottsling.⁸⁸

Det är i ljuset av denna kritik jag anser att de senaste årtiondenas försök att återinföra ett tillräknelighetsbegrepp måste ses. SOU 2012:17, som är det senaste försöket återinföra ett tillräknelighetsbegrepp, har varit i fokus för denna uppsats. Det är som diskuterats bra att lagstiftaren strävar efter att lösa problemen som finns i den nuvarande lagstiftningen. Dock är lösningen som presenteras i SOU 2012:17 inte tillfredställande. PLU skapar i sin strävan, att dra upp en gräns för ansvarsförmågan och tillräknelighet, andra problem.

I avsnitt 3.3 diskuteras att den som lider en av psykisk sjukdom, till följd av PLU:s lagförslag kan komma att särbehandlas på en rad olika sätt, exempelvis bli införd i belastningsregistret, eller utsatt för särskilda skyddsåtgärder. Precis som Lunds universitet uppmärksammar i sitt remissvar kommer den som bedömts som otillräknelig kunna bli utsatt för

---

⁸⁸ Levander i *Svensk rättspsykiatri* 2004, s. 554f.

flera åtgärder som till sin karaktär nästan är som att se som straff.⁸⁹ Denna utformning leder till att personer med psykiska sjukdomar riskerar att särbehandlas, eftersom de kan bli utsatta för åtgärder som den som inte lider av några psykiska sjukdomar inte kan bli.

Användandet av de särskilda skyddsåtgärderna bör diskuteras närmare. Som jag diskuterat tidigare, ska de särskilda skyddsåtgärderna bara kunna användas på personer som på grund av sin psykiska sjukdom bedömts tillhöra något av grundtillstånden. Det är utan tvekan så att det finns individer i den tänkta målgruppen för åtgärden som är oerhört farliga och som kan utgöra en stor risk för både sig själv och andra människor men det är inte här problemet med förslaget ligger.

Den kritik som remissinstanserna för fram verkar precis som jag redogjort för i avsnitt 4.2 vara befogad. Personer med psykisk sjukdom tenderar inte att begå mer eller allvarliga brott än andra grupper. Det finns snarare andra riskfaktorer som har ett klart tydligare samband med brottslighet. Att särskilda skyddsåtgärder då bara kan användas på personer med psykiska sjukdomar framstår som väldigt utpekande. Det riskerar att förstärka fördomar och rädslan för psykisk sjukdom överlag. Lernestedt för fram en intressant synpunkt när han diskuterar att ett förslag som inte bara träffar psykiskt störda lagöverträdare utan alla brottslingar, troligtvis hade blivit mycket mer kritiserat.⁹⁰ Det är en oroväckande tanke att det skulle vara mycket mer acceptabelt att spärra in psykiskt sjuka på obestämd tid men inte andra personer som kanske till och med är farligare.

Jag anser att PLU verkar bygga sitt förslag på felaktiga utgångspunkter och antagande om psykisk sjukdom samt personer som lider av dessa. Ett införande av PLU:s förslag leder visserligen till att ett tillräknelighetsbegrepp införs, dock sker detta på bekostnad av personer med psykisk sjukdom. Den föreslagna lagstiftningen leder dels till en lagstiftning

---

⁸⁹ Lunds universitet: Remissvar Dnr LUR 2012/47, s. 11f.

⁹⁰ Lernestedt i *Festskrift till Josef Zila* 2012 s. 133.

som särbehandlar och dels till att en grupp som redan dras med mycket fördomar skulle bli ytterligare stämplade. PLU:s förslag riskerar att förstärka fördomar och rädslan för personer med psykisk sjukdom. SOU 2012:17 känns snarare som ett steg bakåt än ett steg framåt. Föreslår PLU en modern lösningen på ett gammalt problem eller ser vi förvaringslagen från 1927 i ny tappning? SOU 2012:17 är enligt min mening inte rätt väg att gå och debatten om hur ansvarsförmågan för psykiskt störda lagöverträdare ska formuleras får troligtvis fortsätta ett tag till.

Käll- och litteraturförteckning

Källor

Tryckta källor

Statens offentliga utredningar

SOU 2002:3 Psykisk störning, brott och ansvar

SOU 2012:17 Psykiatri och lagen – Tvångsvård, straffansvar och samhällsskydd

Propositioner

Prop. 1962:10 Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till brottsbalk

Litteratur

Alvesson, Mats & Deetz, Stanley: *Kritisk samhällsvetenskaplig metod*, 1. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2000.

Asp, Petter & Ulväng, Magnus & Jareborg, Nils: *Kriminalrättens grunder*, 2. uppl., Iustus, Uppsala, 2013.

Falk, Örjan., m.fl: The 1 % of the population accountable for 63 % of all violent crime convictions. I: *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 49, s. 559-571, 2014.

Garpenhag, Lars: *Kriminaldårar: sinnessjuka brottslingar och straffrihet i Sverige, ca 1850–1930*, Acta Universitatis Upsaliensis, Diss. Uppsala universitet, Uppsala, 2012.

Jareborg, Nils & Zila, Josef: *Straffrättens påföljdslära*, 4. uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2014.

Lernestedt, Claes: Tillräknelighet som krav för straffansvar – några förhoppningar och farhågor. I: *Festskrift till Josef Zila.*, Andreas Anderberg (red.), Iustus, Uppsala, 2013.

Levander, Sten: Rättspsykiatriens nyckelbegrepp och dess historia. I: *Svensk rättspsykiatri*, 2 uppl., Lars Lidberg & Nils Wiklund (red.), Studentlitteratur, Lund, 2004.

Lidberg, Lars: Bakgrund. I: *Svensk rättspsykiatri*, 2 uppl., Lars Lidberg & Nils Wiklund (red.), Studentlitteratur, Lund, 2004.

Munthe, Christian: Tillräknelighet, etiken och det goda samhället. I: *Tillräknelighet*, 1 uppl., Susanna Radovic & Henrik Anckarsäter (red.), Studentlitteratur, Lund 2009.

Ring, Jonas & Westfelt, Lars: *Återfall i brott: mönster i risken för återfall bland lagförda personer*, Brottsförebyggande rådet (BRÅ), Stockholm, 2012.

Rasmussen, Joel & Höjjer, Birgitta: *Mediebildens av psykisk sjukdom och psykiatrin i samband med våldsbrott: en studie av DN, Aftonbladet och Rapport*, Riksförbundet för social och mental hälsa (RSMH), Hägersten, 2005.

Svennerlind, Christer: Tillräknelighet i svensk rätt. I: *Tillräknelighet*, 1 uppl., Susanna Radovic & Henrik Anckarsäter (red.), Studentlitteratur, Lund 2009.

Swanson, Jeffrey, W., m.fl: The Social-Enviromental Context of Violent Behavior in Persons Treated for Severe Mental Illness. I: *American Journal of Public Health*, 92(9), s. 1523-1531, 2002.

Qvarsell, Roger: *Utan vett och vilja: om synen på brottslighet och sinnessjukdom*, Carlsson, Stockholm, 1993.

Elektroniska källor

Remissvar

Lunds universitet: *Remiss: Psykiatrin och lagen – tvångsvård, straffansvar och samhällsskydd (SOU 2012:17)*., Dnr LUR 2012/47. Hämtad den 3 maj 2015 från <http://www.jur.lu.se/#!/remissyttranden2012>.

Justitieombudsmannen: *Yttrande över betänkandet Psykiatrin och lagen – tvångsvård, straffansvar och samhällsskydd (SOU 2012:17)*., Dnr R 41-2012. Hämtad den 10 maj från <http://www.jo.se/sv/Remissyttranden/>.

Göteborgs universitet: *Yttrande: Psykiatrin och lagen – tvångsvård, straffansvar och samhällsskydd (SOU 2012:17)*., Dnr S2012/2766FS. Hämtad den 3 maj 2015 från http://www.gu.se/digitalAssets/1391/1391605_remissvar-psykiatrin-och-lagen-sou-2012-17-1.pdf.

Riksförbundet för Social och Mental Hälsa: *Yttrande över betänkandet Psykiatrin och lagen – tvångsvård, straffansvar och samhällsskydd (SOU 2012:17) av Psykiatrilagsutredningen*. Hämtad den 22 maj från <http://rsmh.se/Yttrande-Psykiatrilagsutredningen.pdf>.